

РОДНА РАВНОПРАВНОСТ У ВОЈСЦИ СРБИЈЕ – ИЗМЕЂУ ДИКТАТА ПРОШЛОСТИ И ИЗАЗОВА БУДУЋНОСТИ

Јованка Шарановић*

Министарство одбране Републике Србије,
Институт за стратегијска истраживања

Прихватајући концепт родне равноправности као једно од својих стратешких опредељења, Војска Србије се обавезала да, у складу са својим могућностима, тежи достизању највиших стандарда у тој области, уважавајући сопствено искуство, специфичности наслеђеног стања и испољене трендове у земљама које у том погледу могу да служе као пример који је вредно и могуће следити. Реализовањем тог несумњиво амбициозног подухвата захтева синхронизовано деловање широког круга надлежних субјеката, што је већ на почетку изнудило концепт реализације родне равноправности у више међусобно повезаних и узајамно условљених корака. Не умањујући значај почетних корака на том путу, може се рећи да је највећи и најодлучнији искорак ка вишим стандардима родне равноправности у Војсци учињен интензивирањем пријема жена у професионалну војну службу и школовањем девојака на Војној академији. Додатни подстицај тим настојањима представља недавно усвајање Националног акционог плана за имплементацију Резолуције СБ 1325.

Кључне речи: *Војска Србије, родна равноправност, жене.*

Увод

Улога жене у војсци којом је диктирана и њена (не)равноправност у односу на мушкарца у тој радној средини, обликовала се у великој мери под утицајем некада доминантног (широко прихваћеног става) схватања да је она биолошки предодређена да буде, првенствено мајка и супруга, да подиже децу и брине о домаћинству. Када јој је било омогућено да уђе у у тај неприкосновени свет мушкарца, њено ангажовање сводило се првенствено на обављање помоћних (неборбених) дужности, углавном иза линије фронта. Зато не треба да чуди што је вековима била у сенци доминантне улоге мушкарца-војника, ратника.

* Доц. др Јованка Шарановић је директорка Института за стратегијска истраживања.

Наравно, временом се много тога променило. Други светски рат обележило је, може се рећи, за то време веома масовно присуство жена у саставу регуларних армија, а посебно у саставу ослободилачких покрета. Тачно је да се након завршетка рата велики број жена вратио својим „женским“ пословима, али, с обзиром на смањење укупне величине оружаних снага, њихова процентуална заступљеност у војсци није се битно смањила (негде се чак и повећала). Тако је временом, у првој половини двадесетог века, та, ексклузивна појава жене–војника постала у многим армијама сасвим уобичајена слика. Да није реч о случајном феномену нити о неком егзибиционистичком пројекту потврђује податак да је у протеклом веку, са мањим изузецима, присутна тенденција константног повећавања удела жена у војсци. Истовремено, проширује се и подручје њиховог радног ангажовања – њихово присуство све је запаженије, не само у тзв. Неборбеним, него и у борбеним саставима; не само у позадини него и на фронту. То је, несумњиво, наговештај стварања повољније климе за изједначавање права и обавеза мушкараца и жена из радног односа у области одбране, што је једна од битних претпоставки за остваривање родне равноправности уопше.

Прихватајући концепт родне равноправности као једно од својих стратешких опредељења, Војска Србије се обавезала да, у складу са својим могућностима, тежи достизању највиших стандарда у тој области, уважавајући, свакако, сопствено искуство, специфичности наслеђеног стања и испољене трендове у земљама које јој у том погледу могу служити као пример који је вредно и могуће следити. Реализовање тог несумњиво амбициозног подухвата захтева синхронизовано деловање широког круга надлежних субјеката, уз доследну примену принципа систематичности и поступности, што је већ на старту изнудило концепт објективизације родне равноправности у више међусобно повезаних и узајамно условљених корака. Први од тих корака, као својеврсна припремна радња за оријентисање у времену и простору, односно за одређивање сопствене „стајне тачке“ и карактеристика „полазног положаја“, био је сагледавање схватања и објективизације улоге жене у војци у прошлости.

Наслеђено стање – родна не/равноправност у духу традиционалне поделе улога између мушкараца и жена

Ради изналагања одговора на питање где се у погледу примене стандарда родне равноправности налази наша војска и, што је важније, у ком правцу постојеће стање треба мењати и у којој мери, односно којом динамиком је то могуће остварити, неопходно је да се, поред релевантних научних сазнања, имају у виду и поуке досадашње праксе јер решења која су преживела векове могу бити, ако не узор за опонашање, онда, бар, путоказ у ком правцу ваљана решења могу да се траже. Модерно које игнорише традиционално има мале изгледе да буде плодотворно.

У складу са дубоко укореним и широко распрострањеним схватањима о природној неједнакости полова, све до победе индустријске револуције улоге полова биле су строго подељене. Дужност жене сводила се на активност у кући, док је мушкарац обављао послове ван куће. То се односило нарочито на

послове који су били плаћени, па је тако мушкарац сматран јединим издржаваоцем и носиоцем благостања у породици. Дволичност таквог морала огледала се у томе што је, и када је био у питању исти посао, подела улога зависила од тога да ли се посао обавља у кући или ван ње. Касније, када је жена изашла из уског круга породице и из куће, потцењивачки став испољаван је мањим вредновањем њеног рада, без обзира на ефикасност.

Дакле, однос према питању ангажовања жена у друштвеном животу уопште, а у војсци посебно, остао је сувише дуго заробљен стереотипним схватањем природе жене, у чијој је екстремној варијанти жена осликавана као глупа, нагла, увек склона да чини супротно од онога што јој се нареди, сувише емотивна, нежна, непостојана и непромишљена, особа која ће лако издати, слагати, која не може убити, него ће пре испољити самилост. Остајање на тим позицијама неминовно је редуковало улогу жене у војсци на функције које не задиру у неприкосновени свет „мушких послова“. Наравно, то никако не значи да оне, у простору који им је био доступан, нису имале значајну улогу и када је та улога остајала у сенци много више експонираних и, по правилу, друштвено уважаванијих улога мушкарца, међу којима је, када је реч о војсци, улога ратника била синоним за узвишене дужности. Жена је при томе, свакако, била позвана да, са позиција које нису оспоравале приоритетно право мушкарца на ту дужност, даје несебичан допринос успешном обављању тих дужности. Начини на које је она то чинила веома су разноврсни и тешко се могу без остатка свести на коначан број категорија.

Ипак, нема сумње да су међу њима, као незаобилазне, јасно препозна- тљиве неколике функције, које конституишу традиционалну улогу жене у војсци – комплементарну улози мушкарца: 1) *пружање моралне подршке*; 2) *неговање и васпитавање будућих ратника*; 3) *пружање прве помоћи рањенима и изнемоглима*; 4) *ублажавање душевних патњи*; 5) *опскрбљивање ратника* и 6) *са- дејствовање борцима на фронту*.¹

Гледано у целини, подсећање на улоге које су жене имале у рату и одбрани уопште показује да се за све то време нису десиле неке радикалне промене, односно да су неке од тих промена често биле илузорне. Додуше, жена је понекад заузимала централно место, али већином је њена улога била маргинална. Често, жене које су желеле да учествују у борби морале су да се преруше или да на други начин прикрију своју женску природу. У другим случајевима, њихови војни подвизи нису толико значили, колико ефекат пријатног узбуђења

¹ Када је реч о поукама и порукама прошлости које се тичу улоге жене у одбрани, вредно је поменути примере успешних жена у за њих нетипичним – „мушким“ улогама који (примери), сведоче о томе да, упркос дубоко укореном ставу о недораслости жене неким за мушкарце „резервисаним“ улогама постоји не само стална тежња да се оспори оправданост истрајавања на таквом ставу, него и сасвим пригодни аргументи који ту тежњу поткрепљују. Поред, добро познатих митолошких креација жена са одликама супериорног пола (богиње Атина и Минерва), као и легендарних жена прерушених у мушкарце (Дебора Самсон, Лорета Валаскез, Милунка Савић, Милосава Перуновић...), то су пре свега примери жена знаменитих војсковођа и владара, од британске краљице Боудичее, из првог века н.е., преко Јованке Орлеанке, енглеске краљице Елизабете (1533–1603), Катарине Велике, и Марије Терезије, до Голде Меир, Сиримаво Бандаранаике и Маргарет Тачер (Љубисав Милосављевић, Валерија Клем, *Жене које су мењале свет*, МК Панонија & ЦИПРИ, Нови Сад, 2005).

које су остављале на мушкарце јер, како пише Балзак: „Усуд жене и њена је-дина слава је да учини да бурније закуца срце мушкарца“. У већини случајева, оне нису непосредно учествовале у оружаном борби али су биле активне у различитим подржавајућим улогама. Жена је била та која је бодрила војнике пре одласка у рат, молила се за њих све време његовог трајања, чекала повратак ратника, грлила победнике, тешила поражене, превијала рањенике, оплакивала мртве, или пак, служила као ратни трофеј. Може се рећи да је, генерално посматрано, традиционална улога жене у војсци увек била комплементарна улози мушкарца. Никад није била супституишућа. Када је то била, ако је била, онда је то ексклузиван случај који је забележен као отклон од доминантног, преовлађујућег стања. Та улога, комплементарна улози мушкарца, била је, по својој природи, подржавајућа, у различитим аспектима садејствујућа, по друштвеном реномеу – помоћна и само индиректно експонирајућа.

Нема сумње да је Војска Србије ушла у 21. век са карактеристикама радне средине у којој је видно присутна подела улога на мушке и женске, иако не у некадашњој драстичној дискриминаторској варијанти. Зато је, имајући у виду и стандарде родне равноправности, било логично да се постави питање колико је та подела прихватљива у садашњим условима и какве промене треба, односно може да претрпи у наредном периоду. Тражење одговора на то питање подразумева, поред осталог, стицање увида у искуства других армија.

Када говоримо о искуствима других, имамо, пре свега, у виду земље са најбогатијом праксом ангажовања жена у војсци. Значај њихових искустава проистиче из чињенице да су оне биле у ситуацији да у пракси тестирају примењивост одређених решења чију ваљаност није могуће на посредан начин довољно поуздано одредити. Поред тога, земље са богатим искуством ангажовања жена у војсци су, по правилу, земље чије су оружане снаге биле ангажоване на задацима какве наша војска до скоро није била у прилици да извршава, а са којима би се, у најскоријој будућности, могла сучити, као што је, на пример, ангажовање у оквиру мировних операција под окриљем Уједињених нација, или у оквиру реализације програма типа Партнерство за мир, односно неких сличних безбедносних интеграција.

Разумљиво је да искуства других, због специфичних околности у којима су настала, не могу, бар не у потпуности, бити прихваћена као узор за опонашање, али представљају добру илустрацију разноликости решења у сфери правног утемељења и практичне реализације управљања људским ресурсима одбране и, истовремено, један од значајних индикатора трендова објективизације родне равноправности у армијама развијеног света.

Шта се, на основу доступних информација, препознаје као заједнички иметел у том погледу?

Евидентно је да је за већину земаља карактеристична тенденција повећања учешћа жена у оружаним снагама. Наравно, међу њима у том погледу постоје и видне разлике.² Оне су, очигледно, условљене специфичним околностима у којима су се

² Илустрације ради, осамдесетих година прошлог века жене су чиниле 7,7 одсто канадске војске; 2,3 одсто француске, и само један одсто норвешких и холандских снага. У то време није их било у војсци западне Немачке, не рачунајући 50 жена лекара.² До краја века процентуална заступљеност жена у свим земљама чланицама НАТО значајно се повећала. У неким чак вишеструко (Не-

поједине армије изграђивале, односно њиховим различитим улогама. Тешко је проценити који је од чинилаца на то пресудно утицао, али је сигурно да су удео у томе имали: дефицитарност мушког кадра (због масовности њиховог ангажовања у време великих ратних сукоба или због мањкања атрактивности војне професије или пак ниске стопе наталитета); повећање стопе незапослености жена и, самим тим, њихова већа заинтересованост за „мушке послове“; општа еманципација жене, а у оквиру тога и рушење табуа о непримерености војничког позива женској природи и достојанству, као и промена физиономије рата коју прати појава нових (неборбених) војноевиденционих специјалности којима су жене неоспорно дорасле.³

Евидентно је, такође, да је у већини савремених армија, осим повећања учешћа жена у њиховом саставу, присутна и тенденција повећавања броја формацијских места на које оне, без ограничења, могу да се постављају. Ипак, све могућности у том погледу очигледно још увек нису до краја искоришћене, чак ни у армијама са највећим обимом ангажовања жена, мереним њиховим процентуалном заступљеношћу у укупном саставу. У таквим околностима било је реално очекивати да наша војска видно заостаје за стандардима водећих земаља; да за то постоје објективни разлози, али не оправдање да се затечено стање конзервира. Дакле, шта смо то наследили и због чега су почетни кораци на путу објективизације родне равноправности у нашој војсци били релативно скромни?

Према законским прописима, с којима смо ушли у 21. век, жене су биле заступљене у свим категоријама лица на служби у тадашњој војсци (Војска Југославије, касније Војска Србије и Црне Горе) – међу професионалним војним лицима и међу цивилним лицима.⁴ Међутим, с обзиром на то да је један од услова за пријем у професионалну војну службу био одслужен војни рок „или на други начин регулисаана обавеза служења војног рока“, и да жене нису биле обухваћене обавезом служења војног рока, разумљиво је да је највише жена на служби у Војсци било у статусу цивилног лица. Практично, та врста службе била је основни облик ангажовања жена у Војсци. С обзиром на чињеницу да су при томе чиниле скоро половину свих цивилних лица на служби у Војсци, може се рећи су у погледу заступљености у тој структури запослених биле равноправне са мушкарцима. С друге стране, у категоријама професионалних војних лица биле су тек симболично заступљене (свега 0,82 одсто). Највише их је било у статусу војника по уговору, нешто мање од три одсто укупног броја

мачка, Француска, Норвешка, Холандија). На челној позицији, са 14 одсто жена у саставу својих оружаних снага нашле су се САД, Канада са 11,4%; Мађарска са 9,6%; Француска са 8,5%; Велика Британија са 8,1%;На зачељу су остале оружане скаге Турске и Италије са по свега 0,1 одсто жена у својим редовима (*NATO review, summer 2001*).

³ На повећање учешћа жена у оружаним снагама развијених земаља вероватно је у великој мери, ако не и пресудно, утицало то што је у тим војскама све више техничких специјалности и што се однос снага намењених за фронт и оних које их подржавају драстично мења у корист ових других. Тако се стварају услови за већу улогу жена у војсци, које ту себе виде, првенствено, као професионалци, руководиоци и менаџери, али у одређеним околностима и као команданти. У информационо-командним системима, на пример, оне подједнако успешно раде као и мушкарци. Исти је случај и са управљањем сложеним системима оружја („паметна оружја“).

⁴ Професионални војници су, према члану 7. Закона о ВЈ били: професионални официри, професионални подофицири и официри по уговору, подофицири по уговору и војници по уговору.

војника те категорије. Међу официрима и подофицирима било их је неупоредиво мање, тј. 0,20 одсто укупног броја официра, и 0,28 одсто подофицира. Тако мала заступљеност жена у старешинском кадру, била је, пре свега, последица одсуства могућности њиховог школовања у војним школама. Наиме, жене—официри у тадашњем саставу Војске стекле су тај статус по основу завршеног Факултета општенародне одбране (садашњи Факултет безбедности) и на основу неких других облика школовања који су постојали у време СФРЈ (школа за резервне официре појединих родова и служби, као и школа за санитарске официре лекаре и фармацеуте). Интересантно је да је међу женама официрима и подофицирима било и оних које нису завршиле никакву војну школу, тако да је у њиховом образовном профилу, де факто, недостајала компонента која чини нужан услов за стицање статуса професионалног војног лица тог ранга. С тог становишта, можда, има основа за тврдњу да у потпуности нису поштовани сви законом предвиђени критеријуми за произвођење у чин официра и подофицира.

Када се то има у виду, онда не изненађује податак да се мање од једне половине тадашњих жена—официра налазила на руководећим положајима, и то углавном на дужностима начелника појединих организацијских јединица у домену управно-административног ресора. Према томе, то што у то време скоро није било жена на командним дужностима није само по себи доказ дискриминације. Једноставно, већина њих није у току свог образовања била у прилици да усвоји битан фонд војностручних знања, неопходан за успешно обављање старешинских дужности и било је логично да се на њима ангажују тек у изузетним случајевима.

Слични разлози учинили су да велики број формацијских места буде практично недоступан женама иако формалних препрека за то није било, бар не директних. Наиме, одредбе закона којима је регулисано постављење професионалних војних лица на формацијска места у Војсци, нису била предвиђена никаква ограничења за ангажовање жена у било којој области војне делатности, под условом да оне имају одговарајућу стручну спрему, односно одговарајућу војноевиденциону специјалност. Међутим, с обзиром на познату чињеницу да жене нису служиле војни рок, међу њима, изузимајући оне које су својевремено добровољно завршиле војни рок у ЈНА или су завршиле Факултет општенародне одбране (сада: Факултет безбедности), практично није било оспособљених за типичне војничке дужности. Зато је сасвим разумљиво што су жене, професионална лица на служби у Војсци, првенствено обављале послове који би се могли означити као неборбени, односно помоћни. То су, углавном, послови које у мирнодопској формацији војске, поред професионалних војних лица, обављају и цивилна лица на служби у Војсци. Конкретно, од укупно 206 жена професионалних војних лица које су у то време биле на служби у Војсци, само њих 15 су биле постављене на формацијско место стрелца; 19 на место полицајца, 8 на место извиђача и по једна на место снајперисте, пушкомитраљесца и послужиоца бушилице минских бушотина. Све остале дужности на којима је ангажован већи број жена углавном су из категорије послова које и у другим професијама жене скоро равноправно обављају са мушкарцима. Тако је највише жена професионалних војних лица (укупно 26) обављало дужности медицинског особља, затим различите дужности везиста (укупно 23) и кувара (укупно 20).

Жене су биле присутне на још око тридесетак дужности, углавном административних и позадинских, али у знатно мањем броју – у већини случајева само симболично (једна до две). Када се при томе има у виду импозантна бројка формацијских места у Војсци од више стотина, онда је евидентно да су жене „покривале“ тек незнатан број дужности. То значи да је обим њиховог ангажовања у Војсци, исказан како њиховом процентуалном заступљеношћу у укупном саставу Војске тако и бројем формацијских места на којима се налазе, далеко испод нивоа који карактерише достигнути обим ангажовање жена у већини армија развијених земаља.

Наведена сазнања недвосмислено су указала на потребу корекције постојећег стања у духу савремених стандарда родне равноправности, уз истовремено поштовање принципа рационалног располагања људским ресурсима у одбрани. У складу с тим, већ у наредних неколико година учињен је видан напредак, како у погледу промене фактичког стања тако и у смислу обезбеђивања кључних предуслова за наредне искорак на путу унапређења родне равноправности.

Прикључивање савременим трендовима

Мере које су последњих године предузете у МО и Војсци Србије ради отклањања баријера за пријем жена у професионалну војну службу имале су за последицу видне промене у два битна индикатора родне равноправности. То су: 1) константно повећање процентуалне заступљености жена у укупном саставу Војске и 2) проширивање подручја радног ангажовања жена у Војсци, тј. повећање броја дужности које су им под истим условима једнако доступне као и мушкарцима.

Да би биле примљене на обуку за професионалне војнике и тако стекле квалификацију за обављање одређених послова у Војсци Србије у статусу професионалног војног лица, жене треба да: испуне опште услове конкурса; да су здравствено способне; да добију прелазну оцену на тестовима психолошке селекције и да „прођу“ одговарајућу безбедносну проверу. Према томе, оне, за разлику од мушкараца, нису обавезне да пре упућивања на обуку за професионалне војнике одслуже војни рок. Тај уступак женама учињен је због тога што оне нису биле обухваћене обавезом служења војног рока, тако да би истрајивање на том услову, које је, иначе, сасвим оправдано са становишта рационалности и економичности обуке, имало за последицу даље одржавање неједнакости полова у погледу могућности запошљавања у Војсци.

Уклањање те традиционалне баријере за улазак жена у војничке редове показало се оправданим не само у смислу формалног обрачуна са једним видом дискриминације жена, већ и са становишта рационалности располагања људским ресурсима одбране. У прилог том закључку говоре подаци о броју жена које су задовољиле критеријуме селекције за упућивање на обуку за професионалне војнике и резултатима које су постигле у савлађивању програма основне и специјалистичке обуке. Од укупно 1919 кандидата који су у 2009. години били примљени на обуку, њих 367 или 19 одсто биле су жене. Посебну пажњу при томе завређује податак да проценат кандидата који су успешно завршили обуку нешто је већи међу женама

него међу мушкарцима (99 одсто према 95 одсто). Ту врсту предности у погледу успешности савладавања програма обуке оне су сачувале у наредним циклусима обуке. Наиме, у првој половини 2010. године, кроз четири циклуса обуке за професионалне војнике, прошло је 2305 кандидата, од чега су 353 (15 одсто) биле жене. И у овом случају њихова пролазност на курсу била је изузетно велика (98 одсто) и за један одсто већа од пролазности мушкараца.⁵ Према евиденцији са обуке, жене постижу у просеку боље резултате од мушкараца при усвајању теоретских знања, на провери физичке способности (према критеријумима који важе за жене), у садржајима стручноспецијалистичке обуке (посебно у обуци занатских специјалности) и у овладавању радњама које захтевају прецизност и концентрацију. С друге стране, слабије су од мушкараца у усвајању садржаја тактичке обуке, на гађањима из пешадијског оружја и из стројевоје обуке.

Наведени показатељи успешности жена на обуци који су истовремено и ваљани параметри за прогнозу успешности обављања послова на дужности професионалног војника, у сагласности су са резултата истраживања, о томе на којим пословима би жене требало првенствено да се ангажују, односно према којим пословима да се усмеравају када је реч о њиховој професионалној оријентацији.⁶ Наравно, тиме се не доводи у питање њихово право да сходно сопственим преференцијама и проценама доносе одлуку за које ће слободно место у војсци да конкуришу равноправно са мушкарцима. У прилог неприкосновености тог права говори констатација из анализе обуке да нису уочени посебни проблеми у обуци жена у односу на обуку мушкараца, као и податак да главни разлог због којег поједине жене не завршавају обуку за професионалног војника нису слаби резултати на обуци. У већини случајева то се догађа због прекида обуке на лични захтев (због мањкања интересовања за стицање статуса професионалног војника) или услед неиспуњавања услова за сертификацију због дугог одсуствовања са обуке због болести, што се може, на посредан начин, довести у везу са, углавном, неспорним искуственим са знањем о већој вероватноћи повређивања жена током обуке.

Када је реч о радној ефикасности жена на формацијским местима професионалних војника, повратне информације из јединица показују да оне у извршавању задатака испољавају висок степен одговорности, па чак и већу вољу и истрајност у послу него мушкарци и да су од њих успешније на формацијским местима занатских специјалности, што их, у складу са сличним запажањима са обуке, препоручује као кандидате који би требало да имају предност при попуни радних места таквог типа.

У сваком случају, може се констатовати да је, захваљујући могућности да жене равноправно са мушкарцима могу да се јаве на конкурс за попуњу сваког слободног места у Војсци и да је за то створена одговарајућа позитивна атмосфера у самој војној средини, што све заједно повољно утиче на одзив жена на конкурс за упућивање на обуку коју (обуку), као што је претходно наведено, велика већина успешно завршава, удео жена у укупном саставу професионалног дела Војске Србије знатно се повећао последњих пет година. Подсећања ради, половином

⁵ Подаци добијени од Управе за кадрове, Сектора за људске ресурсе МО у склопу рада на Националном акционом плану за имплементацију РСБУН 1325.

⁶ Шарановић, Ј., Марчек, Ј., Килибарда, З., „Обим и модалитети ангажовања жена у савременим армијама“ (студија), Институт ратне вештине, Београд, 2005.

прве деценије овог века, у тадашњој Војсци Србије и Црне Горе и МО, било је свега око 206 жена у свим категоријама професионалних војних лица: официра, подофицира и професионалних војника. До септембра 2010. године та бројка је повећана за нешто више од три пута, при чему је њихова процентуална заступљеност нарасла са скоро занемарљивих 0,83 одсто на 2,83 одсто (табела1).⁷ Реални су изгледи да се до краја године, у складу са планом професионализације Војске и релативно великим одзивом жена на конкурс за пријем у професионалну војну службу, укупан број жена у Војсци и МО Србије знатно повећа.

Табела 1 – Процентуална заступљеност жена у Војсци и МО од 2005. до 2010. године

Година	Категорија кадра						Укупно ПВЛ	%
	официри	%	подоф.	%	проф. вој	%		
2005.	16	0,19	30	0,28	160	2,66	206	0,82
2006.	15	0,22	30	0,35	116	2,57	161	0,81
2007.	15	0,23	29	0,36	114	2,72	158	0,84
2008.	18	0,28	29	0,37	152	3,23	199	1,05
2009.	27	0,42	29	0,38	368	5,72	424	2,06
2010.	28	0,44	29	0,38	569	7,02	626	2,83

У прилог прогнозе повећања удела жена професионалних војних лица у укупном саставу Војске говоре следећи подаци: међу професионалним војницима примљеним на службу у Војсци током 2009. године било 11,39 одсто жена, а током 2010. године (закључно са августом) 13,96 одсто. На конкурсе за пријем у професионалну војну службу расписане 2010. године међу пријављеним кандидатима било је 20,54 одсто жена, од којих су 90 одсто испуњавале услове предвиђене за упућивање на основну обуку. Такав тренд одзива на конкурс (две кандидаткиње на једно упражњено формацијско место), уз очекивану високу пролазност на курсу (која је током обуке у 2009. и 2010. години била око 98% одсто) вероватно ће имати за последицу повећање процента жена професионалних војника у редовима Војске. Истовремено, са завршетком школовања прве генерације девојака на Војној академији (2011. године) почеће и константно значајно да се повећава број жена професионалних официра, чиме ће се остварити суштински напредак у погледу родне равноправности у Војсци и МО Србије.

Захваљујући новом приступу код пријема жена у професионалну војну службу, ослобођеном формалних ограничења и препрека по основу некадашњих крутих стереотипа и предрасуда о „ћудљивој женској природи“ и њеној инфериорности у односу на мушкарца, упоредо са повећањем прилива жена у војничке редове, све је видљивија пракса да се примају на радна места која су им практично била недоступна и онда када званичне забране за то није било. Истина, тај већ сасвим очигледан тренд проширивања подручја радног ангажовања жена није избрисао традиционално наглашену већу заступљеност мушкараца на пословима који захтевају велика физичка напрезања и формацијским местима

⁷ Подаци добијени од Управе за кадрове, Сектора за људске ресурсе МО, у оквиру рада на Националном акционом плану за имплементацију РСБУН 1325.

која подразумевају директну изложеност непријатељској ватри у случају извођења борбених дејстава, али је присуство жена на таквим дужностима већ престало да буде ексклузивна појава која изазива чуђење или подсмех којима би, некада, таква вест, вероватно била праћена.

Мерено укупним бројем формацијских места која су у овом периоду, не само декларативно него и практично постала доступна женама, проширење подручја њиховог радног ангажовања може се оквалификовати као удвостручавање „освојеног“ простора. То значи да је фактички значајно повећана могућност бирања врсте посла у складу са личним афинитетима и способностима жена заинтересованих за службу у Војсци.

С обзиром на велики број дужности (војноевиденционих специјалности) професионалних војника у Војсци Србије, број дужности које жене сада обављају (укупно 64) није сам по себи импресиван, али у поређењу са оним од пре пет година (35), неоспорно илуструје тренд напуштања традиционалне праксе апсолутног фаворизовања мушкараца у војној професији, установљене на стереотипном мишљењу о њиховој супериорности у односу на „слабији пол“ и оправдаване вековном, наводно природном поделом послова на „мушке“ и „женске“. Наравно, када је реч о доказима суштинског, а не само формалног проширивања радног ангажовања жена у војсци, као једног од несумњиво значајних индикатора унапређивања родне равноправности, много важнији показатељ од самог повећавања броја дужности које жене обављају јесте то које су те новопоседнуте дужности, тј. каквог је карактера проширење подручја рада жена–војника; да ли се ради само, односно првенствено, о квантитативној или истовремено о и квалитативној промени.

Ако се посматра први део ранг-листе формацијских места у Војсци састављене на основу броја жена – професионалних војника које се на њима налазе, тј. радна места на којима су жене најзаступљеније, где их има 10 и више, уочава се да међу њима има 7 „новоосвојених позиција“, од којих најмање четири припадају групи послова који су се до недавно, бар незванично, сматрали „типично мушким“. То су: послужилац на минобацачу (31), телефониста линијаш (29), пионир (17) и чувар (14).⁸ Наиме, извршавање ових послова подразумева релативно висок степен ризика по живот и здравље повезан са руковањем оружјем или минско-експлозивним средствима, или, пак, са повећаним физичким напрезањем, што се, по правилу, и по критеријумима психологије рада и индустријске психологије, генерално не препоручује особама слабије психо-физичке конституције.

Други важан податак у вези са пословима где је присуство жена највидљивије јесте да је њихов највећи прилив у редове професионалних војника за последњих пет година забележен на формацијском месту стрелац – чак 77 придошлица, чиме се њихов број повећао за нешто више од 6 пута (од 15 на 92). Наравно, дужност стрелац подразумева извршавање задатака употребом стрелачког оружја, што значи (по правилу) са најистуренијих положаја у борбеном поретку јединице, и да је, сходно томе, довољно захтевно са становишта војно-стручне компетентности и психофизичке припремљености. Када се при томе има у виду податак да је у исто време, по основу успешно завршене опште и

⁸ Бројеви у загради означавају број жена које обављају наведене послове у Војсци Србије.

специјалистичке обуке, у Војску примљено чак 30 жена на дужност послужеоца минобацача, 31 на дужност телефонисте линијаша и 8 на дужности пушкомитраљесца (где их раније уопште није било), онда заиста нема места приговору, какав се повремено, истина незванично, може чути, да жене долазе на службу у Војску Србије тек да би се звале професионалним војницима, односно прима-ле плату професионалца, а да, у ствари, раде послове „цивила“ и да „праву војску и не виде“.

У прилог оцени о квалитативној промени праксе ангажовања жена у Војсци у смислу проширивања подручја њиховог ангажовања говори, такође, и прилично богат инвентар послова на којима су оне присутне тек симболично – једна до две (највише четири), али је чак и такво присуство вредно пажње због својеврсне ексклузивности улоге коју оне при томе обављају. Реч је, наиме, о пословима који би се по свим класичним мерилима могли сврстати у групу оних непримерених женској природи – оних којих би жене требало да се клоне „за своје добро“, било због тога што су опасни, било због тога што су сувише захтевни, и због чега је до скоро било незамисливо тамо срести жену у униформи. То су, на пример, послови које жене обављају на следећим формацијским местима: послужилац реморкера (4), нишанција на оклопном транспортеру (3), послужилац амфибијског транспортера (3), противтерориста (2), возач амфибијског транспортера (1), командир амфибијског транспортера (1) механичар за муницију и МЕС (1) и послужилалац понтонског моста (1).⁹ Осим тога, међу женама које су обухваћене садашњим циклусом обуке за професионалне војнике налазе се и оне које ће бити постављене на формацијска места која су до сада била искључиво попуњавана мушкарцима, као што су: падобранац, послужилац на ракетним системима, нишанција на артиљеријским оруђима, нишанција у тенку, механичар за ракетне системе, авио-оружар.¹⁰

На основу наведених података који несумњиво указују на тренд повећања процентуалне заступљености жена у укупном саставу професионалних војника, уз проширивање подручја њиховог радног ангажовања, посебно у правцу „освајања“ послова до скоро „резервисаним“ првенствено (па и искључиво) за мушкарце, може се закључити да се пракса у Србији, када је реч о ангажовању жена у Војсци, несумњиво мења на начин који гарантује константно напредовање у духу прокламованих принципа родне равноправности. Значајан допринос остваривању тог циља учињен је променом прописа који су омогућили да се, упоредо са повећањем броја жена међу професионалним војницима, почне ефикасније да решава проблем њихове изразито мале заступљености у структурама официјерског кадра. Те промене чиниле су основ за наредни – *одлучујући корак* на путу објективизације родне равноправности.

⁹ Бројеви у загради означавају број жена које обављају наведене послове у Војсци Србије

¹⁰ Листа радних места у Војсци на којима жене имају шансу да буду запослене у статусу професионалног војника тиме није исцрпљена. Војска је, на пример, у 2010. години исказала потребу за попуњу формацијских места возача вучног воза, послужеоца дозера и утоваривача, диверзанта, лаког рониоца, механичара за возила точкаше и гуесничаре и ложаче парних котлова, али није било жена заинтересованих за пријем у службу на тим радним местима (подаци добијени од Управе за људске ресурсе).

Почетак школовања девојака на Војној академији – искорак ка вишим стандардима родне равноправности

У склопу интензивирања процеса стварања услова за значајније учешће жена у структури професионалних припадника војске најзначајнији искорак учињен је доношењем одлуке о почетку школовања девојака на Војној академији. Тим чином женама је отворен пут ка свим нивоима и облицима војнострукчног оспособљавања, захваљујући чему ће перспективно бити у прилици да равноправно са мушкарцима могу да конкуришу за све послове у Војсци, укључујући и оне на највишим нивоима руковођења. На тај начин уклоњена је последња озбиљна препрека на путу остваривања суштинске родне равноправности у Министарству одбране и Војсци Србије.

Министарским упутством из 2006. године прецизирано је да треба „обезбедити одговарајуће услове за пријем жена на школовање у војним школама за одређене специјалности“ и да школовање треба да почне у наредној школској години.¹¹ С обзиром на то да је Војна академија било искључиво резервисана за мушкарце, „обезбеђивање одговарајућих услова“ за почетак школовања девојака подразумевао је прибављање одређених информација о потенцијалним кандидатима на основу којих (информација) би се могле да благовремено предузму потребне мере за ваљану селекцију девојака, њихово мотивисање за војни позив и успешно интегрисање у војну средину. Конкретно, да би се знало како се припремити за школовање, како га започети, било је нужно знати од чега се полази. У том циљу, у првој половини 2007. године, у Институту за стратегијска истраживања реализовано је истраживање на тему „Ставови средњошколске омладине о школовању на Војној академији“.¹² Узорак испитаника чинили су ученици завршних разреда средњих школа у Србији. Истраживањем је обухваћено 67 школа у 61 граду из 25 округа Србије. Укупан број испитаника био је 2527 ученика, од чега су 1407 биле девојке. Један од задатака био је да се утврди у којој мери су ученици завршних разреда средњих школа, посебно девојке, заинтересовани за школовање на Војној академији и које смерове при томе првенствено имају у виду.

Према резултатима наведеног истраживања, 128 (9,1 одсто) матуранткиња изјавиле су да желе да студирају на Војној академији“. Интересантно је да је проценат оних које би желеле да студирају на Војној академији приближно исти у мушком и у женском подзору (табела 2). Мора се признати да су ово донекле изненађујући подаци с обзиром на чињеницу да је у Србији војни позив традиционално био, и још увек је, позив који се сматра мушким. Међутим, можда се управо у тој чињеници крије објашњење за интересовање девојака за школовање на Војној академији. Наиме, могуће је да је баш због тога што та могућност до сада није постојала, она активира мотив „драж новине“ који је, по правилу, изузетно изражен код особа склоних да се доказују у изазовним ситуацијама. Таквих особа има у једнако значајном броју и међу мушкарцима и међу

¹¹ Министарско упутство за 2006. годину, Министарство одбране, Сектор за политику одбране, 2006.

¹² Подаци су презентовани у публикацији Института за стратегијска истраживања: „Матуранти о професији официр“.

женама, а за жене је војна професија, као подручје у којем оне нису имале прилику да се доказују, типичан пример изазовне ситуације. Оне су, истовремено, с обзиром на то да нису изблиза упознате са свим тешкоћама тог позива, нити их средина на то упозорава (јер их обично не види као војна лица), углавном поштеђене деловања негативних хало ефеката везаних за тај позив.

Табела 2 – Заинтересованост средњошколаца за студирање на ВА

Питање	Одговори	Младићи		Девојке	
		број	%	број	%
Да ли желите да студирате на ВА?	желим	120	10,7	128	9,1
	неодлучан/а сам	294	26,2	322	22,8
	не желим	706	63,0	957	68,1
	Свега	1.120	100	1.407	100

Средњошколке које су заинтересоване за школовање на војној академији првенствено би желеле да се оспособљавају за дужности у авијацији. Атрактивност тог смера далеко је већа од свих осталих. За то постоје бар два разлога. Прво, вероватно да девојке виде себе у авијацији искључиво у улози пилота, што је и међу професионалним војним лицима најатрактивнија дужност. Друго, с обзиром на изузетно високу цену обуке у управљању ваздухопловима, за огромну већину оних који би желели да постану пилоти, бесплатно школовање на војној академији је једини начин да остваре ту своју жељу. Остали смерови (копнена војска, логистика и речна флотила) скоро су подједнако интересантни за девојке. Приметно је, међутим, да девојке, у поређењу са младићима, показују мање интересовање за копнену војску, а веће за логистику. Тај резултат је очекиван, с обзиром на то да, према стереотипној подели послова на „мушке“ и „женске“, послови официра у копненој војсци сврставају се у „типично мушке“. Осим тога, официрске дужности у овом виду војске су, у поређењу са дужностима у осталим видовима, неоспорно физички захтевније, што девојке вероватно имају у виду када се опредељују за смер школовања на Војној академији. Истовремено, њихово веће интересовање за смер логистике указује на то да оне, вероватно, воде рачуна не само о томе које дужности ће да обављају у војсци већ и о могућности запошљавања изван војске у случају да буду приморане да пре истека пуног радног века напусте војну професију. Диплома Војне академије стечена на смеру логистике, свакако пружа веће шансе у том погледу него диплома стечена на смеру копнене војске.

Расписивањем конкурса за школовање девојака на Војној академији завршена је припремна фаза реализације одлуке о изједначавању права мушкараца и жена у погледу могућности избора војне професије. Истовремено, тиме је започео процес верификације мотивисаности девојака за војни позив, односно тестирање претпоставки о њиховој спремности и способности да испуне захтеве васпитно-образовног процеса на Академији, у условима живота (станована) и студирања јединственим за све кадете (девојке и младиће).

У генерацији студената/кадета Војне академије која је примљена на школовање 2007. године било је резервисано 30 места за девојке. Те године на кон-

курс се јавило њих 56 или 1,8 кандидата на једно место (табела 3). Судаћи по броју пријављених у односу на број који се прима и у односу на проценат матуранткиња које су током наведеног истраживања у првој половини исте године изјавиле да су заинтересоване за школовање на Војној академији, такав одзив не би се могао оквалификовати као довољно висок. Подсећања ради, само међу анкетираним матурантима било је 128 девојака које су изјавиле да би желеле да студирају на Војној академији и 322 које су се у вези с тим двоумиле. То значи да је у укупној популацији свршених ученика средњих школа било много више заинтересованих за школовање на Војној академији него што је број оних које су се одазвале на конкурс.

Табела 3 – Одзив девојака на конкурс за школовање на Војној академији

Показатељи одзива	Школска година				Тренд
	2007/8	2008/9	2009/10	2010/11	
Број девојака које се примају	30	32	49	57	повећање
Број пријављених на једно слободно место	1,8	3,3	4,9	5,66	повећање
Просечна оцена из средње школе (свих пријављених)	4,76	4,64	4,38	4,34	смањење

Вероватно да је један од разлога за ту врсту несклада између заинтересованости за школовање и одзива на конкурс недовољна информисаност средњошколаца о условима живота и студирања на Војној академији о којој убедљиво сведоче резултати истог истраживања. Показало се да велики проценат испитаника уопште није био обавештен да постоји могућност да девојке студирају на Војној академији. Осим тога, сигурно је да се један број њих није јавио за конкурс због тога што су, будући да су биле недовољно обавештене о условима школовања, сумњале у могућност да се изборе за место на Војној академији или у могућност успешног савладавања наставног програма. У прилог том закључку говори податак да је просечан успех из средње школе свих пријављених девојака у првој генерацији био изузетно висок, чак 4,76. Практично, хроброст да се пријаве на конкурс имале су првенствено одличне ученице.

У другој генерацији, школске 2008/9. године, одзив девојака на конкурс знатно је повећан у односу на претходну годину. На само једно место више (31 уместо 30) конкурисало је скоро двоструко више девојака (укупно 106 или 3,3 на једно место). Истовремено, просечна оцена из средње школе свих пријављених била је само незнатно нижа (4,64). Већи одзив једнако квалитетних кандидата резултат је адекватног промовисања праксе школовања девојака и повратних информација о успешном старту прве генерације кадеткиња што је имало за последицу бољу информисаност средњошколаца и њихових родитеља о тој новој образовној шанси девојака и, у исто време, деловало охрабрујуће на потенцијалне кандидата да се пријаве на конкурс.¹³

¹³ У оквиру промовисања школовања девојака на Војној академији, током 2007. године публиковане су две монографије са тематиком из те области („Школовања девојака на Војној академији“ и „Матуранти о професији официр“).

Још упечатљивије повећање одзива девојака на конкурс за Војну академију забележено је наредне школске године (2009/10) када се за попуњу 49 места кадета предвиђених за девојке јавило скоро два и по пута више кандидата него претходне године (укупно 243 или 4,9 на једно место). Разумљиво је да је тако повећање одзива било праћено смањењем просечног успеха пријављених кандидата. Уосталом, познато је да оглашавање већег броја слободних места редовно има за последицу перципирање повећане проходности на конкурс, у чему додатну шансу да буду примљени виде и они са слабијим референцама и због тога се одлучују да конкуришу, што, у противном, можда не би учинили због бојазни да доживе непријатност суочавања са неуспехом. Ипак, судећи по просечном средњошколском успеху пријављених који је тек за 0,38 нижи од оног из претходне године, може се рећи да је на повећање одзива у овом случају пре утицала пораст популарности војног возива и самим тим већа мотивисаност за школовање на Војној академији, а не калкулације о повећаној проходности на конкурс по основу масовнијег пријема.

Одзив на конкурс из 2010. године недвосмислено је потврдио претходно испољену тенденцију повећања броја пријављених девојака на једно слободно место, уз задржавање релативно високог квалитета кандидата. Овога пута за 57 места конкурисале су 323 девојке чиме је број пријављених по једном месту порастао на чак 5,66. Када се при томе има у виду податак да је просечан средњошколски успех девојака кандидата (4,34) тек за нијансу, односно симболично (0,04) нижи у односу на претходну годину, сасвим је оправдано закључити да је одзив девојака за школовање на Војној академији и у овој години (четвртој по реду) наставио са тенденцијом раста у квантитативном и квалитативном смислу. То конкретно значи да, што се тиче успеха из средње школе као једног од релевантних предиктора образовне успешности на наредним нивоима школовања, Војна академија има могућност да, ако се овакав тренд одзива девојака настави, буде сигуран извор попуње Војске квалитетним официрским кадром из редова женске популације. Наравно, ваљаност ове претпоставке подразумева испуњавање низа других предуслова, почев од тога да иза средњошколског успеха исказаног високом бројчаном оценом стоји одговарајуће знање, односно радне навике, преко адекватног поступка психолошке селекције који ће гарантовати избор кандидата – жена одговарајућег профила личности, до стварања услова за потпуну интеграцију кадеткиња у војну средину.

Прилагођеност кадеткиња је, без сумње, вишедимензионална варијабла, тако да се суд о њој може дати тек на основу праћења већег броја индикатора различито доступних опажању. Неки од тих индикатора, као што су строго доследно поштовање или, пак, наглашено неуважавање, односно кршење јасно дефинисаних правила понашања, очигледно игнорисање наставних обавеза, те евидентан не/склад између прогнозиране и остварене образовне успешности, није тешко регистровати и приписати им одговарајуће мерне и вредносне атрибуте. Једноставно речено, такви индикатори не измичу опажању и одговарајућем квантификавању које оставља утисак објективности мерења опажане појаве.

Друга група индикатора односи се на латентно стање неприлагођености (оно што је у основи његовог манифестног дела, али што нужно не мора да се

транспонује у манифестне форме). Тај неекспонирани део неприлагођености није без својих „весника“ али они, често свесно и доследно маскирани на разне начине изнуђеним облицима понашања, остају донекле скривено од очију јавности, остају део интимног доживљаја и као такви доступни су само интроспективном опажању. Индикатори таквог типа који „станују“ у сфери интимног, јавно несаопштеног доживљаја сопственог статуса јесу, на пример: уверење да услови школовања нису онакви каквим су предочавани; сумња у просперитетност одабраног позива; утисак да је компетентност наставног особља проблематична; осећај да нема искреног настојања да се ствари мењају на боље; доживљај насамарености; уверење да се може стићи до циља без много труда, уз проналажење добре „стратегije изврдавања“ обавеза и „замајавања“ главних „смарача“ у лику захтевних старешина и наставника и сл. Таква перцепција сопствене позиције, и када се, боље рећи и док се, видно не манифестује (на пример, тихим бојкотом или отвореним противљењем легитимним захтевима) јесте по својој суштини неприлагођено понашање којем неминовно предстоји трансформисање у наредне споља видљиве облике. Због тога, и када манифестни део понашања одаје слику сасвим задовољавајућег нивоа прилагођености, није сувишно ту слику докомплетирати опсервацијом његовог латентног стања. Руководећи се том логиком, Војна академија и Институт за стратегијска истраживања су 2009/2010. године реализовали истраживачки пројекат „Прилагођеност студената војне академије условима школовања и обуке“, чији је један од задатака био да се, анкетањем кадета оба пола, идентификују проблеми и специфичности који прате процес прилагођавања кадета–девојака на услове живота и студирања на Војној академији, и на основу тога сугеришу мере којима би се допринело стварању повољнијих услова за пуну интеграцију жена у војну средину, као битан предуслов успешности оспособљавања будућих официра (и жена и мушкараца) за командовање мешовитим војним саставима. Наравно, подаци добијени од самих кадета не умањују значај објективних индикатора посматране појаве, као што су „осипање“ током школовања, односно несклад између прогнозиране и остварене образовне успешности.

Преко *степена „осипања“* кадета током школовања управо се исказује сумарни учинак деловања мноштва објективних и субјективних чинилаца који утичу на њихово прилагођавање условима живота и захтевима наставног процеса на војној академији. Наиме, податак о броју кадета једне генерације који прекину школовање увек је релевантан индикатор њихове прилагођености, без обзира на то да ли су школовање напустили на сопствени захтев или су на то били приморани, јер прекид школовања говори да или објективно нису имали довољно капацитета да удовоље свим захтевима, или је из неког разлога део тог капацитета остао неактиван. Дакле, и у једном и у другом случају нешто с нечим није усклађено, нешто нечему није прилагођено – или је у поступку селекције учињена погрешна процена о кандидату или захтеви којима они треба да удовоље нису онакви у односу на какве су утврђени критеријуми селекције. Већи број прекида започетог школовања из ког било од ова два разлога сугерише да нешто треба кориговати. То исто важи и за други објективни индикатор не/прилагођености – не/склад између прогнозиране и остварене образовне успешности. У ствари,

прекид школовања због неиспуњених наставних обавеза није ништа друго до драстичан несклад између прогнозиране успешности (на основу које је донета одлука о пријему кандидата) и незадовољавајућег оствареног успеха.

Полазећи од „степен осипања“ кадеткиња током школовања као генералног индикатора њихове не/прилагођености условима живота и захтевима образовног процеса на Војној академији, може се рећи да је, гледано у целини, ниво прилагођености прве генерације девојака–кадета било најблаже речено проблематично, али да се стање у том погледу из године у годину побољшава. Наиме, од 30 девојака примљених на школовање 2007. године њих 11 (36,7 одсто) није наставило школовање са својом генерацијом у наредној школској години. Једна је била принуђена да напусти школовање због болести, док чак 10 кадеткиња (33 одсто), због неположених испита у предвиђеном року, нису могле да се упишу на другу школску годину. После ванредно положених заосталих испита, 9 од њих су наставиле школовање са млађом генерацијом.

Према истом индикатору, стање у генерацији кадеткиња примљених на школовање 2008. и 2009. године знатно је повољније. Од 32 девојке које су започеле школовање 2008. године, само две су отпуштене са Академије; једна због болести и једна због слабог успеха. У генерацији девојака примљених 2009. године, такође су само две од њих укупно 49 прекинуле школовање; једна због болести и једна на сопствени захте. Вероватно да је на овако значајно смањење осипања утицао знатно бољи одзив девојака на конкурс за упис на Војну академију, чиме се осетно повећала могућност избора подобнијих кандидата.

На сличан закључак у вези са нивоом прилагођености указује и корелација између прогнозиране и остварене образовне успешности. На основу до сада доступних података може се констатовати да је та корелација позитивна, што указује на ваљаност селекције као један од битних предуслова усклађености услова школовања и адаптивног капацитета примљених кандидата. Ипак, извођење коначног закључка о прилагођености девојака условима школовања на основу до сада оствареног успеха још је преурањено, с обзиром на то да предстоји још пуно препрека до окончања образовног циклуса, па је самим тим присутна и неизвесност у погледу коначног исхода. Управо због тога неопходно је праћење осталих показатеља прилагођености, укључујући и оне који нису спољно видљиви, већ се о њима може судити на основу интроспективног увида – на основу исказа самих кадеткиња о томе шта им причињава велике тешкоће, шта им највише смета током школовања на војној академији, односно шта им помаже, а шта отежава да се прилагоде условима живота и захтевима наставног процеса. При томе је свакако интересантно да се упореде одговори кадета–девојака са одговорима кадета–мушкараца исте генерације.

Шта су у вези са тим показали резултати претходно поменутог истраживања?

На првом месту међу обавезама и ограничењима које тешко падају девојкама је ограниченост изласка у град, конкретно немогућност да се изван резервисаних термина, по сопственом нахођењу (без сагласности претпостављеног старешине), напушта круг Војне академије. То ограничење за нешто више од три четвртине (77,5 одсто) девојака представља извесну тешкоћу, при чему га чак њих 40 од-

сто доживљава као „велику тешкоћу“ (табела 4). Интересантно је да је знатно мањи проценат кадета–мушкараца (51 одсто) за које то исто ограничење представља тешкоћу. Разлика између девојака и младића у перцепцији овог ограничења као тешкоће кадетског живота још је израженија када се пореде проценти испитаника једног и другог пола који у њему препознају „велику тешкоћу“. Процент таквих међу девојкама (40 одсто) чак је два и по пута већи од оног међу младићима (16,18 одсто). Супротно очекивањима, три типичне одлике интернатског војничког живота – војничка храна, јутарње вежбање и рано устајање показале су се мање проблематичним за девојке него за младиће. Док, на пример, навикавање на војничку храну представља тешкоћу за нешто више од једне трећине девојака, с тим проблемом се суочава скоро сваки други мушкарац (47,06 одсто). Када је реч о тешкоћама које им причињава рано устајање и јутарње вежбање разлике између мушкараца и девојака нису тако изражене, али су у сваком случају по свом предзнаку индикативне. На списку обавеза с којима кадети – припадници „јачег“ пола теже излазе на крај него девојке јесу још и *уређење просторија и круга* и *обављање дужности редара*. Те дужности представљају тешкоћу за сваку четврту, односно сваку пету девојку, док их као тешко прихватљиве доживљава чак 44, односно 43 одсто мушкараца. Толико различито доживљавање ових обавеза, по свој прилици има корене у некадашњој јасно препознатљивој подели послова на „мушке“ и „женске“, при чему, извршавајући наведене обавезе, кадети мушкарци виде себе на „туђем терену“. То је, уз неоспорну непријатност, односно неинтересантност дужности чистача и редара, вероватно додатни разлог што се они знатно теже него девојке прихватају те послове.

Табела 4 – Услови, обавезе и ограничења који највише сметају кадеткињама

Услови, обавезе и ограничења	Процент испитаника којима наведени услови, обавезе и ограничења представљају „тешкоћу“ или „велику тешкоћу“	
	Жене	Мушкарци
Ограниченост изласка у град	77,50	51,47
Одвојеност од цивилног друштва	65,00	35,29
Поступци непосредног старешине	60,00	29,42
Војничка храна	37,50	47,06
Јутарње физичко вежбање	37,00	41,18
Рано устајање	35,00	36,76
Одвојеност од породице	30,74	13,23
Услови одржавања личне хигијене	25,00	10,29
Уређење просторија и круга	25,00	44,12
Услови смештаја	20,00	10,29
Спавање у заједничкој просторији	20,00	4,41
Обављање дужности редара	15,00	42,64

Као што се и могло претпоставити, општи услови смештаја кадета на Војној академији, које, између осталог, карактеришу спавање у заједничкој просторији, као и извесна ограничења у погледу могућности одржавања личне хигијене, ни-

су се нашли високо на ранг листи проблема прилагођавања девојака. То као тешкоћу препознаје свака пета, односно свака четврта девојка. За то треба свакако захвалити мерама које су предузете у току припрема за почетак школовања у циљу обезбеђивања услова смештаја који уважавају одређене специфичне потребе жена. Ипак, када се има у виду податак да мушкарци који станују под истим, а, по неким мерилима и мање комфорним условима, знатно ређе их доживљавају као посебну тешкоћу кадетског живота (тек сваки 20, односно сваки 10), неизоставно се намеће закључак да су у вези са овим аспектом прилагођавања потребне извесне интервенције. Оне вероватно треба да се крећу у два правца – ка објективном побољшавању услова смештаја, у складу са специфичним потребама жена и, истовремено, у правцу корекције евентуалних не-реалних очекивања чије испуњавање би генерисало неке нове проблеме.

Када се ради о физичком напрезању на обуци које се често помиње као један од разлога за резервисаност према ангажовању жена на војничким пословима, испоставило се да оно за већину кадеткиња (67,50 одсто) не представља посебну тешкоћу, уз још 20 одсто оних које не могу да се одлуче да ли да тај напор оквалификују као тежак или не. Стројева обука, радње са оружјем, као и ношења униформе још ређе се опајају као тешке обавезе. Таквим их доживљава само 5 одсто кадеткиња у чему између њих и мушкараца нема битних разлика.

Имајући у виду претходно анализирани резултате, може се рећи да се девојке, гледано у целини, релативно успешно прилагођавају условима живота и захтевима наставног процеса на Војној академији. Истовремено, евидентно је да се оне у појединим аспектима тог процеса приметно разликују од мушкараца. Вероватно да узрок томе нису само разлике између полова, већ и ексклузивност ситуације у којој су се нашле прве генерације кадеткиња Војне академије, која је (ексклузивност) с једне стране олакшавајућа околност, али истовремено и својеврсно оптерећење. Противуречност такве ситуације има за последицу већу неизвесност исхода процеса прилагођавања на коју свакако треба рачунати.

Важно питање у вези с тим јесте: шта је то што олакшава кадеткињама да се привикну на нову средину и специфичне обавезе војног васпитно-образовног процеса?

Од свих процењиваних фактора, у категорију оних који „у значајној мери олакшавају прилагођавање“ на првом месту се нашла *„могућност бављења спортским активностима“*. Ту квалификацију приписало јој је 72,50 одсто анкетираних кадеткиња. Друго место, са освојених 55 одсто „гласова“, заузело је *„другарство у колективу“*, треће *„културно-забавне активности“* (табела 5).¹⁴ Исто место ови чиниоци заузели су и на ранг листи састављеној на основу процена мушкараца, што је додатна потврда њихове значајности за успешност прилагођавања на услове школовања на Војној академији, а самим тим и сугестија да се тим димензијама педагошког амбијента посвети посебан значај, посебно у почетном, по правилу најкритичнијем, периоду школовања. Наравно, из наведених резултата проистиче логично питање: зашто је изостао значајнији позитиван утицај осталих фактора?

¹⁴ Осталим чиниоцима квалификацију да „у значајној мери олакшавају прилагођавање“ приписало је мање од 25 одсто испитаника оба пола.

Табела 5 – Чиниоци који олакшавају кадетима да да се прилагоде условима живота и захтевима наставног процеса на војној академији

Процењивани чиниоци	Процент испитаника којима наведени чинилац „у значајној мери олакшава“ прилагођавање	
	Жене	Мушкарци
Спортске активности	72,50	82,35
Другарство у колективу	55,00	75,00
Културно-забавне активности	35,00	25,00

Поред наведених података, као својеврстан репрезентативни индикатор прилагођености девојака на услове живота и наставни процес на Војној академији јесте увереност у исправност опредељења за војни позив. Како та увереност може да се провери? За кога се може рећи да је уверен да је добро поступио када је нешто одабрао? Најкраћи одговор на то питање могао би да гласи: онај ко би то поново учинио, након свих сазнања која је у међувремену стекао о карактеристикама онога што је одабрао. Одговори на једно такво хипотетичко питање приказани су у табели 6.

Табела 6 – Увереност у оправданост опредељења за школовање на Војној академији

Питање	Одговори	Жене	Мушкарци
„Да сте знали оно што сада знате, да ли бисте се одлучили за Војну академију?“	да	51,28 %	70,59 %
	Нисам сигуран/на	20,51 %	23,53 %
	не	28,21 %	5,88 %
	свега	100 %	100 %

Шта ти одговори сугеришу?

Податак да би тек нешто више од половине кадеткиња (51,28 одсто) поновиле претходни избор, уз сва нова сазнања и утиске о Војној академији и војном позиву уопште, и да њих 20 нису сигурне како би поступиле када би се поново одлучивале за наставак школовања после средње школе, управо потврђује претходно изложен закључни став о постојању неких специфичних сметњи у процесу навикавања девојака на услове школовања за војни позив. Због тога оне, по свему судећи, знатно чешће него колеге мушкарци долазе у ситуацију да прекоревају себе због одлуке да се определе за Војну академију. То што 28 одсто анкетираних кадеткиња процењује да не би поновиле претходни избор, а да је такав одговор дало тек 6 одсто мушкараца, значи да су њихова очекивања од Војне академије била знатно другачија од онога што их је дочекало „на терену“. Из свега тога проистиче кључно питање: шта треба чинити да се те разлике, када су у питању девојке, сведу у разумне оквире?

То је, наравно, само једно од бројних питања за која је потребно пронаћи адекватне одговоре примерене датом тренутку и времену које долази – тзв. „будућности која је већ почела“. Значајне смернице за деловање у том правцу

садржане су у недавно усвојеном Националном акционом плану (НАП) за имплементацију Резолуције СБ ОУН 1325 – „О женама миру и безбедности“.¹⁵ Усвајањем НАП-а родна равноправност у српском друштву, па и у Војсци Србије као интегралном делу тог друштва, добија нову шансу. Од оних који ће Програм да имплементирају и околности у којима ће то да чине зависи у којој мери ће та додатна шанса бити искоришћена. Неки услови биће унапред задати, као више или мање повољни, односно неповољни, без могућности да се значајније мењају. На њих је нужно прилагодити се. Неке друге биће могуће стварати, односно контролисати, на начин који ће их учинити повољним за остваривање циљева дефинисаних НАП-ом. То је оно што треба да обележи наредне кораке на путу објективизације родне равноправности у Војсци Србије.

У сусрет новим изазовима

Од усвајања једног општег програмског документа, какав је НАП, до остваривања циљева које он поставља предстоји дуг пут. Колико брзо ће се тим путем ићи зависи, свакако, од објективних препрека које при томе треба савладати, али и од количине ентузијазма с којим се на тај пут креће. Наравно, ентузијазам је променљиво стање, стиче се и губи, нараста и сплашњава у зависности од перцепције значаја и перцепције остварљивости задатих циљева. Шта, дакле, ваља убудуће чинити да би било мање препрека на путу ка вишим стандардима родне равноправности у Војсци Србије и да би одлучност да се иде ка тим стандардима била израженија?

Пре свега, нужно је да се оцене, ставови, препоруке и налази изложени у НАП-у презентују и интерпретирају на начин који ће доприносити изграђивању позитивног става према том програмском документу и учинити га генерално прихватљивом полазном основом за конкретно деловање у функцији унапређења стања у сопственој средини. У том смислу, његово недавно усвајање и промовисање представља значајан моменат у процесу стварања адекватног амбијента за објективизацију родне равноправности у Војсци. Таквим га чини не само његов садржај и ауторитет институције која иза њега стоји, него и веома широк круг компетентних личности, представника струке, владиног и невладиног сектора, који су непосредно или посредно учествовали у његовом креирању. На тај начин сви они незванично су преузели на себе и обавезу да га промовишу као обавезујући програмски оквир деловања у функцији остваривања националних циљева проистеклих из препорука највишег тела светске организације. Посебну улогу у томе имају управо МО и ВС. Она им припада по два основа – као активним учесницима у изради НАП-а и као институцијама на које се односи значајан део пројектованих циљева и активности.

¹⁵ Национални акциони план је документ који обезбеђује смернице националним владама за примену Резолуције Савета безбедности УН 1325. Он је, како се истиче у самој Резолуцији, од посебног значаја у земљама које су изашле из периода сукоба (тзв. постконфликтна друштва), јер помаже да се успоставе стандарди за заштиту жена током и након сукоба; да се дефинише једнакост и обезбеди могућност њиховог равноправног учешћа на позицијама одлучивања. НАП Републике Србије усвојен је на седници Владе 23. децембра 2010. године.

У сваком случају, промовисање НАП-а јесте добра прилика за актуелизовање питања родне равноправности на начин који ће том процесу обезбедити додатне подстицаје. У ту сврху неопходно је потенцирање суштине садржаја документа и развијање свести о обавезности поштовања његових препорука, као нечега што је у интересу саме Војске, а не продукт нечијег хира – егзибиционистичког или помодарског придруживања ономе што је „ИН“ у свету „којем не припадамо“. При томе би најгора варијанта промовисања НАП-а била да се он доживи као нешто што је наметнуто споља, да је израз изнуђене сервилности која даје „право“ на багателан однос према обавезама које из њега проистичу. Ради избегавања тог ризика, поента у афирмацији препорука НАП-а треба да буде на чињеници да он није настао у једном кораку; да није преписан, односно некритички преузет од других, али да није игнорисао туђа достигнућа у овој области; да је израз уважавања резултата одговарајућих истраживања и сопствених искуствених сазнања и, коначно, да је производ усаглашених ставова и оцена представника свих релевантних институција друштва, укључујући и представнике Војске и МО који су били у прилици да утичу на његову коначну форму и на тај начин га учине прихваћивим и применљивим у конкретним условима.

Друга обавеза пред којом се непосредно налазе МО и Војска Србије када је реч о даљим активностима у функцији унапређења родне равноправности јесте да се, на основу садржаја НАП-а, дефинишу одмерени циљеви и динамика њиховог остваривања који ће уважити савремене стандарде у тој области у мери која не противуречи објективним могућностима. То подразумева уздржавање од мегаломанске амбиције да се једним кораком надокнади вишедеценијско заостајање за тзв. високо родно освешћеним армијама, али и дистанцирање од праксе површних – козметичких промена, односно „шминкања“ постојећег стања којим се ствара привид квалитативне промене док се она, практично, одлаже у недоглед.

Постављањем превише амбициозних циљева, несвесно се шаље порука да су њихови креатори и следбеници, или недовољно компетентни или недовољно одговорни – да нису дорасли улози које су се прихватили, односно да нису „у контакту са реалношћу“. Такви циљеви, сами по себи, обезбеђују покриће за пролонгирање рокова и амнестију од одговорности за недовољно ангажовање на њиховом остваривању. С друге стране, превише скромни циљеви често се доживљавају као „циљеви ради циљева“, што има за последицу кампањски однос и површно ангажовање у стилу „лако ћемо“, тј. формално одуживање постављеним захтевима – тек да се покаже да се нешто чини, чиме се додатно деградирају ионако скромна очекивања. Изналажење средњег пута („златне средине“) између та два екстремна приступа јесте битан предуслов постепеног напредовања ка вишим нивоима родне равноправности које, можда, неће деловати импресивно, али ће бити извесно и самоподстицхуће. Од тога како се (колико одмерено) учини тај први преткорак у имплементацији НАП-а у Војсци Србије зависиће у знатној мери и однос према Програму уопште и према конкретним мерама које ће у Војсци да се предузимају у духу промовисаних стандарда родне равноправности.

Трећи изазов с којим ће Војска да се сусреће на путу објективизације родне равноправности јесте дограђивање нормативних решење од којих зависи напредовање на том путу. Тачно је да су постојећим системским законима (Закон о

Војсци и Закон о одбрани), који регулишу статус и односе у служби, формално загарантована пуна равноправност између полова. У њима нема ниједне дискриминаторске одредбе, попут оних из претходних закона којима је женама била ускраћена могућност да се под истим условима као и мушкарци оспособљавају за професионалну службу у Војсци, чиме им је практично било окрњено право на рад, као једно од основних људских права. Међутим, колико брзо ће та законом загарантована равноправност да се оживотвори у пракси, да произведе истинско стање једнаких шанси и колико ће бити потребно времена да се отклоне видљиве последице некадашњих дискриминишућих нормативно-правних решења, у великој мери зависи од ваљаности прописа нижег нивоа општости, од тога како су законске одредбе разрађене, односно конкретизоване у подзаконским актима, тј. од тога у којој мери подзаконски прописи одражавају дух закона и како кореспондирају са условима дате средине. Настојање да се задовоље те две претпоставке ваљаности подзаконских прописа има за последицу то да је век њиховог трајања по правилу краћи од века трајања закона из којих су проистекли и на које се ослањају (позивају). Зато, када се говори о доградњи одређених нормативно-правних решења у функцији унапређења родне равноправности у Војсци Србије имају се у виду, пре свега, израда и корекције (измене и допуне) подзаконских аката, односно прописа нижег нивоа општости (уредбе, правилници, упутства...).

Измене и допуне правне регулативе на подзаконском нивоу прилика су да се благовремено, у краћим роковима, утиче на кориговање праксе у правцу остваривања суштинског напретка у родној равноправности, којим се на аутентичан начин исказује поштовање слова и духа општих правних норми који, углавном, ту материју сасвим коректно регулишу. У вези с тим, мора се имати у виду да форсирано напредовање ка пожељном стању, на пример, стварањем ексклузивних погодности за жене, није лишено ризика од настанка нежељених нуспродуката, када се неизоставно поставља питање легитимности нормативних решења која те погодности омогућују, чак и онда када се не може порећи да су настала из добрих намера. Као илустрација за то може да послужи залагање за прописивање тзв. квота за жене у Војсци којима би се, на пример, загарантовао одређени број места за њих приликом пријема на школовање или у професионалну војну службу, или, пак, прописивање рокова до којих би удео жена у укупном саставу Војске и појединим њеним деловима достигао одређен проценат и сл. Није спорно да квоте имају своју добру страну. Њима се за релативно кратко време могу произвести видљиве позитивне промене и то је оно што их препоручује као ефикасан механизам, бар када је реч о произвођењу напретка мереног квантитативним показатељима. То исто важи и за форсирање проширивања подручја радног ангажовања освајањем ексклузивних – типично „мушких послова“. Наиме, ако се жели послати недвосмислена порука да се војска Србије ослободила стереотипне поделе послова на „мушке“ и „женске“ и да у њој у том погледу нема дискриминације полова, онда је оправдано залагање да жене буду видљиво заступљене на дужностима у свим родовима и службама Војске, што значи да им се обезбеди да се у складу са својим опредељењима оспособљавају за те дужности. Тај разлог сугерисао је, на пример, излагање у сусрет великом интересовању девојака за школовање на смеру

авијације на Војној академији, тако да је њихова заступљеност на том смеру много изнад просека за неке смерове које школују за Војску знатно дефицитарнији кадар него што су пилоти ратног ваздухопловства. На тај начин школовање девојака као прогресивна новина добило је већи публицитет; Војска је представљена као институција која не заостаје за другим деловима друштва када је реч о пружању шанси женама да се професионално остваре у најсложенијим и најатрактивнијим занимањима и ти позитивни ефекти дају легитимитет наведеној ексклузивности. Ипак, не може се заобићи питање: има ли оправдања да се у име равноправности полова, прописивањем квота за пријем у службу или за пријем на школовање, гарантује место за одређен број жена и онда када се, због ограниченог броја оних који се примају и великог интересовања, њиховим пријемом ускраћује пријем квалитетнијих кандидата мушкараца. Није ли гарантовањем таквог ексклузивног права, у име обрачуна са дискриминацијом полова, устоличен њен нови облик, овога пута на штету мушкараца? Да ли је тиме изневерен смисао борбе за родну равноправност? Да ли је са становишта родне равноправности, односно принципа једнаких шанси за мушкарце и жене, прихватљивији јединствени или диференцирани критеријум избора? У којим границама треба да се крећу разлике у критеријумима оцене физичке способности? Да ли се и у којим конкретним случајевима определити за јединствене или посебне ранг-листе кандидата за попуњу посебно атрактивних или посебно захтевних формацијских места и за напредовање ка вишим позицијама у војној хијерархији? Колико је једно и друго решење у складу са принципом рационалног располагања људским ресурсима у одбрани и општеприхваћеним ставом о императиву предвидљивог напредовања у служби? Да ли високи стандарди родне равноправности подразумевају обезбеђивање посебних или дословно истоветних услова смештаја у касарнским и теренским условима? Да ли они (стандарди), осим обезбеђивања специфичних делова комплекта за одевање намењених женама, подразумевају и посебно дизајниране основне делове опреме у складу са специфичним антрометријским карактеристикама женске популације? Како регулисати обављање послова на формацијским дужностима које „покривају“ жене, током њиховог одсуствовања с посла због дужег породилског или трудничког боловања, а да то не повлачи за собом умањење шанси за напредовање у служби, и да истовремено не утиче неповољно на оперативну способност јединице, оптерећеност осталих припадника, а тиме и њихов став према датом решењу? Како компензовати „штету“ коју трпи брак и породица због определења жене на служби у Војсци да се ни по чему не разликује од мушкараца, што повлачи за собом ангажовање у ванрадно време и вишедневна одсуствовања од куће? На креаторима подзаконских прописа и онима који припремају њихове измене и допуне јесте да проналазе уравнотежујућа решења која неће дозвољавати да пракса осцилује од једне екстремне позиције ка другој. Искуство учи да то није нимало једноставан задатак.

Како би ваљано одговорили на све те изазове, а то подразумева да их благовремено идентификују, свеобухватно перципирају, коректно интерпретирају и објективно презентују, МО и Војска Србије имају обавезу да своју информативну и васпитно-образовну делатност обогате, односно освеже новим садржајима

и облицима и, што је посебно битно, да их утемеље на сазнањима прибављеним континуираним и систематским опсервирањем искустава других армија и одговарајућим емпиријским истраживањима у сопственој средини и непосредном социјалном окружењу. Значај информисања огледа се, пре свега, у чињеници да је оно један од инструмената којим треба да се утиче на формирање става према родној равноправности као вредносној категорији уопште и према појединим њеним манифестним димензијама, чиме се директно или индиректно утиче (подстицајно или дестимулативно) на понашање актера у процесу њеног остваривања. Наиме, с обзиром на то да сваки став има своју когнитивну, односно сазнајну компоненту, битан предуслов за развијање позитивног става према родној равноправности јесте аргументовано сведочење о њеном значају као цивилизацијској тековини и једној од претпоставки рационалног располагања људским ресурсима. Према томе, значајан део одговорности, али и заслуге за унапређење родне равноправности у војсци, иде на адресу субјеката информисања. Од њих у великој мери зависи колико ће се позитивне енергије усмерити на подршку мера у функцији унапређења стања по том питању, односно колико ће бити понуђено убедљивих доказа у исплативост инвестирања у стварање амбијента једнаких могућности за припаднике оба пола.

Адекватно информисање подразумева његову усмереност на све релевантне циљне групе: припаднике војске, њихове породице, места где се креирају одлуке којима се регулишу односи и статус у служби. Наравно, свака циљна група захтева донекле другачији садржај и облик информисања у зависности од утврђеног, односно претпостављеног информативног дефицита. Да је основана претпоставка о недовољној, односно неадекватној информисаности, показује присуство крајње супротстављених ставова о значају унапређивања родне равноправности у сектору безбедности уопште, и посебно у војсци као његовом, за жене најнеприступачнијем сегменту. Наиме, на једној страни препознатљиво је настојање да се то питање уврсти у приоритетне задатке реформе система, а на другој покушај минимизирања његовог значаја до нивоа који га квалификује као посао типа „крштавања јарића“ за које су надлежни „докони попови“. Вероватно да нема потпуног оправдања ни за једно од ових екстремних гледишта, мада би првом, по свој прилици, било лакше обезбедити пристојну подршку. Анализа садржаја неколико најчитанијих дневних листова и недељника показује да медији још увек не посвећују довољно пажње родној равноправности, нити то чине на начин који доликује његовој природи.¹⁶ Шта говори у прилог овом закључку?

У периоду од 1. јануара до 21. јула 2010. године, свих 19 анализираних медија објавило је укупно 8682 прилога о актуелним питањима у систему одбране. Међутим, жене су поменуте у само 77 прилога, што је тек 0,9 одсто, при чему се

¹⁶ Анализом су обухваћени следећи штампани медији: *Политика*, *Вечерње новости*, *Данас*, *Блиц*, *Прес*, *Курир*, *Правда*, *Ало*, *Дневник*, *Народне новине Ниш*, *Национални грађански 24 сата*, *НИН*, *Време*, *Сведок*, *Недељни телеграф*, *Печат*, *Актер*, *Арена 92*. Анализирани су садржаји издања од 1. јануара до 21. јула 2010. Анализу је извршила Управа за информисање јавности МО на захтев Института за стратегијска истраживања, а за потребе припреме међународне Конференције „Жене у сектору безбедности – Резолуција СБ УН 1325“ која је одржана у Београду од 13. до 15. октобра 2010. године.

реч „жена“ налази у само 20 наслова тих чланака.¹⁷ Већина текстова (нешто више од две трећине) у којима се помиње питање жена су прилози у којима су регистрована званична саопштења МО (27 прилога) и изјаве министра одбране (18 прилога), док су изјаве припадника ВС поменуте у само осам прилога. Интересантно је да је међу тим текстовима тек једна трећина (укупно 25) оних који експлицитно исказују позитиван став према већој заступљености жена у систему одбране; да при томе нема негативних ставова, тако да доминирају текстови неутралног усмерења – они без јасно исказаног опредељења „за“ или „против“ те тенденције. Осим самим насловом прилога, као што су: „Војска отворена за пријем жена“, „Више места за жене“, „Значајно учешће жена у пословима безбедности“ и слично, позитиван став исказан је навођењем изјава жена–кадеткиња и жена – професионалних војника у којима је наглашено да су услови у којима се школују, односно раде добри, да припадност Војсци Србије за њих представља изазов, те да их колеге мушкарци прихватају и подржавају.¹⁸

Гледано у целини, на основу броја, врсте и садржаја анализираних текстова, може се закључити да су медији коректно регистровали позитивне трендове у погледу унапређивања родне равноправности у ВС. При томе је приметно настојање да се војна професија прикаже у светлу које је чини атрактивном за жене.¹⁹ У тој доброј намери послата је порука будућим припадницама војске да их очекује релативно лагодна служба јер су углавном изостављене информације о тежини те професије. Тај пропуст је разумљив с обзиром на то шта је најчешће био повод објављивања ових прилога (војне свечаности поводом промовисања официра, конкурс за пријем на војној академији, ексклузивне ситуације у којима су се нашле жене – војници и сл.). Међутим, информисање у функцији афирмације родне равноправности има за обавезу да предочи свим будућим припадницима војске тежину посла, односно сложеност проблема с којима се суочавају у служби. У противном, то пригодно, али не сасвим објективно информисање о улози жене у војсци може да створи у јавности (у војсци и изван војске) нереалну слику жене–војника која служи првенствено као декор (тзв. „икебана“) за улепшавање „сивила“ униформне војне средине. Таква слика је за њих саме донекле понижавајућа, а за окружење може бити иритирајућа, јер уместо равноправности у правима и обавезама промовише ексклузивност позиције жене, а са-

¹⁷ Повод за објављивање највећег броја прилога у којима се помињу жене у систему одбране били су конкурси Министарства одбране за упис сутената на Војну академију и Војномедицинску академију (32 прилога) и конкурси за пријем професионалних војника (27 прилога). Разумљиво, наглашен публицитет добили су интервјуи и изјаве министра одбране дате различитим поводима, посебно интервју на Конференцији за новинаре посвећеној примени Резолуције 1325 СБ ОУН о већем укључивању жена у сектор безбедности.

¹⁸ О томе колико жена у одбрани представља предмет интересовања медија на посредан начин говори и податак да је међу фотографијама које прате текстове у којима су помињу жене (таквих је укупно 47 текстова) половина оних на којима је приказана жена у униформи.

¹⁹ Примера ради, од 77 прилога који помињу жене у одбрани, само њих осам су репортаже о женама у јединицама ВС. Остали прилози говоре о женама–војницима у неком другом контексту, углавном у околностима које су више релаксирајуће него стресне; више обећавајуће него опомињуће. Тако, на пример, кадеткиња – будући пилот има знатно више шанси да буде поменута у репортажи о условима живота и рада на Војној академији и овековечена фотографијом, него кадеткиња – будући командир пешадијске јединице.

мим тим и нову врсту дискриминације. Истрајавање на тој пракси која је била донекле прихватљива у фази доношење одлуке за почетак школовања жена на војној академији, не само да више нема оправдања него је и контрапродуктивно. Уместо тога, предност треба да имају слике из свакодневног живота припадника војске, затим прилози у којима се предочавају резултати истраживања о компетентности жена за обављање послова у војсци, као и резултати које оне постижу на обуци и у обављању формацијских дужности, што је најпоузданија основа за стварање атмосфере узајамне прихваћености и обостраног уважавања мушкараца и жена у војсци. Истовремено, то је и најбоља аргументација основаности захтева да се, према критеријуму једнаких шанси, односно под једнаким условима, на основу објективног вредновања радног учинка, женама омогући проходност до највиших положаја у Војсци, што је један о кључних индикатора високог нивоа родне равноправности.

За остваривање тог крајњег циља неопходно је да се тренутно достигнуто стање и сазнања о оређеним законитостима процеса унапређивања родне равноправности користе као платформа за наредне искоракe. У ту сврху незаменљиву улогу има процес едукације схваћен у најширем смислу – као формално и неформално, институционално и неинституционално васпитање и образовање, објективизирано у форми дифузног или фокусираног ширења одређених сазнања у функцији изграђивања компетентности релевантних актера тог процеса за имплементацију усвојених стратегија и за изграђивање позитивног односа према циљевима које оне постављају. У том смислу, адекватна едукација подразумева остваривање свих њених основних функција – информативне, експликативне, експлоративне и мотивационе, оријентисаних према конкретним циљним групама. Наравно, циљне групе су, пре свега, припадници војске (мушкарци и жене) и чланови њихових породица, затим актуелни и потенцијални кандидати за пријем у службу у Војсци и за школовање на Војној академији, као и припадници институција укључених у послове креирања стандарда родне равноправности и стварања амбијента погодног за њихово достизање у пракси. То значи да садржаји едукације морају бити наглашено диференцирани, а облици рада флексибилни, односно „у ходу“ прилагодљиви. Проналажење мере и за једно и за друго подразумева утврђивање стварног образовног дефицита карактеристичног за сваку циљну групу, као и познавање могућности и расположења за конзумирање садржаја који би јој с тог становишта био примерен у датом тренутку. У вези с тим постоје различите идеје: прво, да се у програме школовања будућих официра, а за почетак чак и у наставне програме на нивоу стручног последипломског усавршавања у Војсци, уведе посебан наставни предмет у оквиру којег би се изучавали различити аспекти родне равноправности; затим, укључивање тих садржаја у неке од постојећих предметних подручја (социологија, војна психологија, војна андрагогија, менаџмент у одбрани...); организовање (према процењеној потреби и могућностима) ад хок семинара и пригодних предавања о актуелним питањима из те области и, конечно, препуштање тог задатка „на савест појединца“, с препоруком да га, сходно сопственим потребама, реализују путем различитих облика самообразовног рада. По свему судећи, постојећем образовном дефициту и општем амбијенту у Војсци и друштву, најпримеренија би, за почетак, била друга варијанта, а касније, у догледном периоду, трећа. И у једном и у другом случају, садржаји едукације требало би да се дизајнирају на основу актуелних потреба, што значи да могу и да треба да се мењају „у ходу“.

Наравно, не по слободном нахођењу „не/одговорних“ већ на основу сазнања стечених из веродостојних извора. Идеално би било када би међу њима (изворима) примарно место имали резултати истраживања. Реализовањем неколико истраживачких пројеката из домена улоге жене у систему одбране, организовањем научних скупова посвећених размени искустава о тој проблематици, као и израдом одговарајућих публикација,²⁰ МО и Војска Србије показали су да преферирају такав приступ. Нема разлога да се у наредном периоду поступа другачије, тим пре што су повратне информације о ефектима те праксе несумњиво повољне и као такве довољно подстицајне за нове истраживачке подухвате.

Литература

1. Van Creveld, M., *Men, Women and War*, Cassel & Co, London, 2001.
2. Goldstein, S. J., *War and Gender*, Cambridge University Press, 2001.
3. Клајн, Ш., *Највећи злотвори – жене у историји*, Политика, Народна књига, 2004.
4. *Жене у војсци*, Зборник радова са Међународне конференције, Институт за стратегијска истраживања и Мисија ОЕБС-а у Србији, 2006.
5. Милосављевић, Љ., Клем, В., *Жене које су мењале свет*, МК Панонија & ЦИПРИ, Нови Сад, 2005.
6. *Министарско упутство за 2006. годину*, Министарство одбране, Сектор за политику одбране, 2006.
7. Фишер, Х., *Ум жене*, Народна књига – Алфа, 2005.
8. Fraser, A., *The Warrior Queens*, vintage Books, New York, 1994.
9. Coppola, N., and company, *The Female Infantryman. A Possiblility? Military Review*, Nov. Dec.. 2002.
10. Шарановић, Ј., Марчек, Ј., Килибарда, З., *Обим и модалитети ангажовања жена у савременим армијама*, Институт ратне вештине, Београд, 2005.
11. Шарановић, Ј., *Жена у одбрани – од традиционалног до савременог*, Војноиздавачки завод, Београд, 2006.
12. Шарановић, Ј. Килибарда, *Школовање девојака на Војној академији*, Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Управа за школство, Војна академија, Београд, 2007.
13. Шарановић, Ј., Миленковић, С., Ђорђевић, А., Вишацки, Т., *Матуранти о професији официр*, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 2008.

²⁰ Пројекти: „Обим и модалитети ангажовања жена у савременим армијама“, Институт ратне вештине, Београд, 2005; *Заинтересованост средњошколске омладине за школовање на ВА*, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 2007. Публикације: *Жена у одбрани - од традиционалног до савременог*, Војноиздавачки завод, Београд, 2006; *Школовање девојака на Војној академији*, Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Управа за школство, Војна академија, Београд, 2007; *Матуранти о професији официр*, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 2008.

Међународне конференције: „Жене у војсци“, (5. октобар 2006) у организацији Института за стратегијска истраживања МО и мисије ОЕБС-а у Србији и „Жене у сектору безбедности-Резолуција СБ УН 1325“ у организацији Института за стратегијска истраживања и Министарства одбране Краљевине Норвешке.